

BIBLIOTECZKA ZIELONEJ SZKOŁY

Lokalna Agenda 21

*Globalny Program Działań -
- Inicjatywy lokalne*

Stanisław Czachorowski

Fundacja ECOBALTIC
Gdańsk 1997

Wydawca:

Fundacja ECOBALTIC
ul. Krzywoustego 47
80-360 Gdańsk
tel/fax (+58) 520168

Niniejszą broszurę wydano ze środków Environmental Partnership for Central Europe (Partnerstwo dla Środowiska) w ramach projektu nr PG 19331. Fundacja ECOBALTIC składa podziękowanie za udzielone wsparcie.

Copyright © 1997
by the ECOBALTIC Foundation, Gdańsk

Opracowanie:

dr Stanisław Czachorowski

Niniejszą broszurę przygotowano na podstawie opracowania „Manual for Lokal 21 - in Central and Eastern Europe” wydanej przez Ministerstwo Środowiska i Energii Danii oraz materiałów szkolenowych z projektu PHARE (projekt nr EC/EPP/91.3.31) „Budowanie Krajowej Sieci Regionalnych Centrów Edukacji Ekologicznej”.

Skład komputerowy:

PROMARK, Gdańsk

Gdańsk, styczeń 1997

Spis treści

Wstęp	5
Czas zacząć!	9
Rozpoznanie sytuacji przyrodniczej	15
Podróż donikąd?	20
Planowanie	25
Tworzenie wizji	29
Uczestnictwo i aktywność ludności	33
Plan działań	39

Wstęp

W czerwcu 1992 roku odbyła się w Rio de Janeiro II Konferencja ONZ pt. „Środowisko i Rozwój”. Polska uczestniczyła nie tylko w samej konferencji, lecz także w przygotowaniach do niej. Podczas „Szczytu Ziemi” przyjęto kilka dokumentów. Jednym z nich jest „Globalny Program Działań”, czyli Agenda 21. Sam dokument liczy około 700 stron. W blisko 40 rozdziałach sprecyzowany jest zarys programu dalszych zajęć.

Polska aktywnie uczestniczy w działaniach na rzecz ekorozwoju. Warto więc przypomnieć niektóre zadania, które powinny być zrealizowane już w 1995 roku - a co wynika z podpisanego przez Polskę dokumentu: Agenda 21.

1. Do końca 1995 roku władze lokalne powinny opracować własną Agendę 21. Tak więc w każdej gminie powinien do tego czasu powstać lokalny program działań - lokalna Agenda 21. Program ten ma być tworzony i zaakceptowany przez społeczność lokalną.

Wspomniany lokalny program powinien przenosić na gminny grunt założenia „ekologicznej polityki państwa”, która została uchwalona przez Sejm Rzeczypospolitej w 1991 roku. W 1993 roku miała się ukazać instrukcja opracowania „programów ekorozwoju gmin”.

Chyba na palcach można policzyć gminy, które w terminie opracują lokalną Agendę 21. Brak jest materiałów, umiejętności i rozeznania. Dla przykładu już dawno stworzono funkcjonalny obszar „Zielone Płuca Polski”. Jednakże bardzo trudno gminom z tego obszaru dotrzeć do materiałów źródłowych. Jakiś czas temu informowaliśmy na łamach EkoBałtyku o tworzeniu narodowej strategii edukacji środowiskowej (ekologicznej). Strategia taka powinna powstać do końca 1995 roku. Jednakże szeroka dyskusja w różnych środowiskach opóźnia się z powodu rozesłania materiałów roboczych. Lokalne Agendy 21 może spotkać podobny los.

2. Do końca 1995 roku miały zostać sformułowane strategie ochrony środowiska i rozwoju, które powinny być powiązane z systemem edukacyjnym na wszystkich szczeblach.

3. Do końca 1995 roku należało dokonać przeglądu gospodarki gruntami; punktem zainteresowania winno być wykorzystanie gruntów zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego. Konsekwencją tego jest konieczność rewizji miejscowych, lokalnych planów przestrzennego zagospodarowania pod kątem założeń ochrony środowiska.
4. Do końca 1995 roku należało stworzyć mechanizmy ułatwiające zaangażowanie i aktywny udział lokalnych społeczności w procesie podejmowania decyzji w wykorzystaniu i zarządzaniu gruntami. Jest to niejako „filozofia” Agendy 21 - „nic o nas bez nas”. Tylko plany tworzone przez całą społeczność (lokalna, państwową) mają szansę na realizację. Projekty powstające w zaciszu gabinetów są najczęściej martwe i „papierowe”. Istotne jest nie tylko stworzenie globalnego programu działań na poziomie lokalnym, ważne jest także pełne włączenie całych społeczności do planowania i tworzenia jutra. Dla lepszego zilustrowania można przytoczyć slogan „myśl globalnie - działaj lokalnie”.

Harmonogram prac wdrażania Agendy 21 rozpisany jest także na lata przyszłe. A ile z zaplanowanych działań zostało zrealizowane w Waszej gminie? Nigdy nie jest za późno, aby rozpocząć działania! Jeżeli zaś ostrygł zapał, warto rozniecić go na nowo!

Fundacja ECOBALTIC chce pomóc w tworzeniu lokalnych Agend 21. Organizowane będą warsztaty i kursy, a na łamach miesięcznika EkoBałtyk drukowane są materiały przydatne w pracach nad lokalnymi Agendami 21.

Gminy zainteresowane współpracą w tworzeniu lokalnych programów działania prosimy o kontakt.

Zróbmy to razem!

W kolejnych rozdziałach zamieszczone są niezbędne informacje, główne tematy, scenariusze negocjacji i sposobów tworzenia programów wspólnie ze społecznościami lokalnymi. Naszą broszurę adresujemy do samorządów lokalnych, organizacji pozarządowych, władz lokalnych, szkół, młodzieży itp. - jednym słowem do wszystkich środowisk działających na poziomie lokalnym, które zechcą włączyć się do prac oraz podjąć się roli liderów. Jednocześnie udostępniamy łamy miesięcznika EkoBałtyk. **Ażeby współpraca była bardzo owocna, prosimy o LISTY z informacjami, czego Wam najbardziej potrzeba: jakich informacji, jakich porad itp.** W miarę możliwości i potrzeb organizowane będą krótkie kursy i warsztaty, których celem będzie dostarczenie niezbędnych **UMIEJĘTNOŚCI** w tworzeniu Lokalnych Agend 21.

Co proponujemy ze swojej strony?

Chcemy w niniejszej broszurze zaprezentować globalne problemy oraz informacje przydatne w tworzeniu Agendy 21. Chcemy dostarczyć także informacji o tym, jak zabrać się do tworzenia Lokalnej Agendy 21 oraz jakimi metodami realizować swoje zamierzenia.

Zawartość Agendy 21

1. Wstęp do dokumentu

Część I. Wymiar społeczny i ekonomiczny

2. Współpraca międzynarodowa

3. Walka z ubóstwem

4. Zmiana modelu konsumpcji

5. Dynamika demograficzna a proces rozwoju zrównoważonego

6. Ochrona i wspomaganie zdrowia człowieka

7. Zrównoważony rozwój osiedli ludzkich

8. Miejsce zrównoważonego rozwoju w procesie podejmowania decyzji

Część II. Ochrona zasobów i gospodarowanie nimi

9. Ochrona atmosfery

10. Zrównoważone gospodarowanie gruntami

11. Walka z niszczeniem lasów

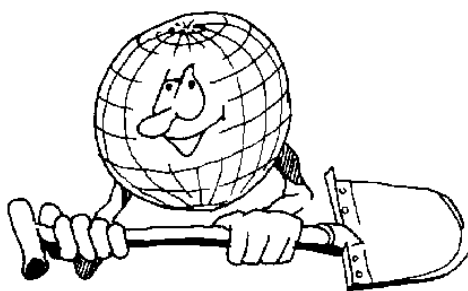
12. Zarządzanie wrażliwymi ekosystemami - Walka z pustynnieniem i susza

13. Zrównoważony rozwój terenów górskich

14. Propagowanie zrównoważonego rolnictwa i rozwoju wsi

15. Ochrona różnorodności biologicznej

16. Bezpieczny dla środowiska system zarządzania badaniami naukowymi w zakresie biotechnologii

MYŚL GLOBALNIE - DZIAŁAJ LOKALNIE

17. Ochrona i zagospodarowanie oceanów
18. Ochrona i zagospodarowanie wód słodkich (śródlądowych)
19. Bezpieczne wykorzystywanie toksycznych substancji chemicznych
20. Gospodarowanie niebezpiecznymi odpadami
21. Nieszkodliwe dla środowiska gospodarowanie odpadami stałymi i ściekami
22. Gospodarowanie odpadami radioaktywnymi

Część III. Wzmacnianie roli ważnych grup społecznych

23. Wstęp do części III
24. Światowa akcja na rzecz kobiet w trwałym i zrównoważonym rozwoju
25. Dzieci i młodzież a zrównoważony rozwój
26. Uznanie i umacnianie roli społeczności lokalnych i ich wspólnot
27. Współpraca partnerska z organizacjami pozarządowymi
28. Inicjatywy władz lokalnych we wspieraniu realizacji postanowień Agendy 21
29. Umocnienie roli robotników i ich związków zawodowych
30. Umocnienie roli biznesu i przemysłu
31. Naukowcy i eksperci techniczni
32. Umacnianie znaczenia rolników

Część IV. Środki wdrażania

33. Finansowanie zrównoważonego rozwoju
34. Przekazywanie technologii
35. Nauka na rzecz zrównoważonego rozwoju
36. Oświata, szkolenie i świadomość społeczna
37. Mechanizmy krajowe i współpraca międzynarodowa w procesie tworzenia możliwości realizacyjnych
38. Struktury organizacyjne w procesie zrównoważonego rozwoju
39. Prawo międzynarodowe
40. Informacja w procesie podejmowania decyzji

To od nas zależy, w jakim świecie będziemy żyć w XXI wieku. Wobec globalnych zagrożeń ludzkość musi podjąć globalny program działań. Globalny - gdyż dotyczy problemów ogólnoziemskich w wymiarze skutków i potrzebnych działań, lokalny - gdyż tylko lokalnie możemy cokolwiek zrobić. Kropla draży skałę, a my możemy być jeszcze jedną kroplą. Jest nas wielu, co widać chociażby przy okazji takich akcji jak „Sprzątanie Świata”. Nasza świadomość i woła do działań nie może pójść na marne. EkoBałtyk w tej sprawie „wtrąca swoje trzy grosze”.

Czas zacząć!

Agenda 21 jest programem skierowanym na XXI wiek, jest też programem długofalowym z perspektywą na co najmniej 30 lat. Agenda 21 jest ukierunkowana na rozwój, tak aby stał się on ekorozwojem (rozwojem zrównoważonym). Globalny program działań nie jest „filozoficznym” wydumaniem czy też „intelektualną fanaberią”. W pewnym sensie jest koniecznością. Bardzo wyraźny konflikt między bogatą północą a biednym południem, uwidaczniające się kryzysy globalne, groźba wyczerpania się surowców zmuszają do aktywnego myślenia o przyszłości. W czasie „siedmiu lat tłustych” musimy zgromadzić zapasy, aby przetrwać „siedem lat chudych”. Nie można myśleć o rozwoju wobec olbrzymiego ubóstwa i nędzy. To nie jest tylko filantropia, to także pragmatyzm.

Ekorozwój - rozwój zrównoważony - jest pojęciem ogólnym i raczej nie- zdefiniowanym. Obejmuje wszystkie aspekty codziennej działalności i zachowań ludzi. Człowiek jest częścią przyrody, częścią globalnego ekosystemu Ziemi. Dzielenie zjawisk na naturalne i antropogeniczne (ludzkie) jest uproszczeniem. Gospodarki wraz z techniczną infrastrukturą oraz kulturowymi wymiarami działalności człowieka nie da się oddzielić od „przyrody”. Jedno z drugim jest ściśle związane i wzajemnie uzależnione. Dlatego też planowanie zrównoważonego rozwoju powinno uwzględniać wszystkie problemy. Dobry plan to plan uwzględniający wszystkie ważne zagrożenia i mocne strony.

Bazując na globalnej perspektywie, Agenda 21 koncentruje się na kształtowaniu systematycznego rozwoju społeczeństwa. Realizacja Agendy 21 wymaga zmian (lub uratowania przed zmianami) codziennych przyzwyczajeń i stylu życia, wymaga rzeczywistego zaangażowania obywateli w procesie planowania (a nie tylko w fazie realizacji planu!!!). Niezbędne jest bardziej kompleksowe i międzysektorowe podejście do planowania, aniżeli robiliśmy to do tej pory. To wynika z istoty ekorozwoju: „wszystko ze wszystkim, wszystko ze wszystkiego”. Ekorozwój to uwzględnienie środowiska przyrodniczego i społecznego w gospodarce. Dlatego też plany ekorozwoju mają większą szansę na bezkonfliktową rea-

lizację (bez dewastacji środowiska i bez konfliktów społecznych). Jednocześnie w planowaniu niezwykle ważne jest ustalenie bardzo precyzyjnych mierników i wskaźników, np. zredukowanie emisji dwutlenku węgla o 20% do roku 2000, zredukowanie produkcji gazów freonowych, zredukowanie o konkretną wartość ilości fosforanów w proszkach do prania itp.

Jak już wspomniano **Agenda 21 to program długofalowy**, opierający się o wizję do roku 2030.

Agenda 21 - Globalny Program Działań - jest programem uniwersalnym i globalnym, realizowanym na całym naszym globie. Polska, tak jak i inne kraje Europy Środkowej, ma swoją specyfikę. Swoistą indywidualnością charakteryzować się będą Lokalne Agendy 21, gdyż inna jest sytuacja w dużych miastach, inna w gminach wiejskich z dużym bezrobociem.

W Polsce brak jest tradycji powszechnego udziału i aktywności społeczeństwa w planowaniu rozwoju. Owszem, jeszcze niedawno mieliśmy plany pięcioletnie. Wymyślano je jednak za biurkami w oparciu o wydumane, często ideologiczne przesłanki, a społeczeństwo miało te plany realizować. Skutki sami znamy. Samorządności musimy się uczyć na nowo. Władza centralna bardzo niechętnie oddaje władzę samorządom, a jeszcze niechętniej środki finansowe.

W Polsce jest dość duże rozgoryczenie i duża nieufność do władzy różnego szczebla. Przewyczerzeni jesteśmy do cichego bojkotu odgórnych planów. I ten fakt trzeba uwzględnić w tworzeniu Lokalnych Agend 21. Nie wystarczy powiedzieć „chcemy lepszego i bardziej dostatniego jutra”. Bierność społeczeństwa jest ważną przeszkodą w tworzeniu długofalowej wizji. To właśnie ta „kula u nogi” bardzo opóźnia tworzenie i realizowanie Lokalnych Programów Działań w ramach Lokalnej Agendy 21.

Wyzwaniem stojącym przed planowaniem przestrzennym w krajach Europy Środkowej i Wschodniej jest przejście od planowania centralnego (odgórnego) do planowania zdecentralizowanego, planowania międzysektorowego z udziałem społeczności lokalnej. W gruncie rzeczy nie wiemy, jak to zrobić.

Polska tak jak i inne kraje „demoludów” charakteryzuje się świeżo budowaną demokracją, brakiem większych doświadczeń w dziedzinie samorządności lokalnej, brakiem rzeczywistej integracji między poszczególnymi sektorami (dziedzinami życia społecznego i gospodarczego) a gospodarką jako całością. Ze względu na brak doświadczeń w planowaniu w realiach gospodarki rynkowej spotykamy się z trudnościami we wdrażaniu planów rozwoju. Naszą „piętą Achillesową” jest brak tradycji społecznego udziału i zaangażowania. Zaległości te są szybko nadrabiane. Istnieją jednak obszary i gminy charakteryzujące się dużą biernością i bezradnością. Pewną ilustracją tego zjawiska jest niewielka liczba różnorodnych organizacji pozarządowych działających w północnej Polsce.

Inną trudnością w tworzeniu Agendy 21 jest złożoność problemów środowiskowych i społecznych oraz brak środków finansowych na rozwiązanie tych problemów. Jak zachęcić do aktywności bezrobotnych z popegeerowskich wsi?

Wypada jeszcze raz podkreślić potrzebę nawiązania ściślejszego dialogu ze społeczeństwem. Jest to kierunek konieczny i niezbędny w tworzeniu planów ekorozwoju, planów zarówno lokalnych, regionalnych, jak i na szczeblu państwa.

Proces realizacji Lokalnej Agendy 21

Proponowany plan działania (proces) podzielony jest na pięć etapów:

- analiza głównych problemów (z różnych dziedzin),
- określanie wizji przyszłości,
- debaty na temat tego, które problemy należy rozwiązać w pierwszej kolejności i jak je rozwiązać,
- wybór konkretnych działań, jakie muszą być podjęte w celu urzeczywistnienia wizji oraz osób odpowiedzialnych za te działania,
- podejmowanie decyzji w sposobie nadzorowania procesu i dokonywania ocen osiągniętych wyników.

Inicjatorzy

Inicjatorami procesu Lokalnej Agendy 21 (tworzenie planów ekorozwoju) mogą być władze miejskie lub gminne - czyli samorządy lokalne. Animatorami mogą też być organizacje pozarządowe. Ważne jest, aby jak najszybciej zacząć. W celu wypracowania wspólnej wizji powinny być włączone do działań lokalne instytucje, organizacje społeczne, organizacje pozarządowe, spółdzielnie pracy, związki zawodowe, przedsiębiorstwa prywatne, szkoły, wspólnoty wyznaniowe i kościoły, prasa, radio i telewizja, wolontariusze. Nieważne, kto zacznie i kto będzie liderem, wszak tworzenie wizji musi być realizowane przez całą różnorodną i wielowymiarową społeczność lokalną. Wspólnie stworzona wizja będzie stanowić podstawę do uaktywnienia i zaangażowania jak najszerszych kręgów społeczeństwa.

Analiza głównych problemów

Należy dokonać przeglądu terenu lokalnego, dokonać jego prezentacji z uwzględnieniem struktur funkcjonalnych, użytkowania gruntów, stref zieleni, z ustaleniem własności, dziedzictwa historycznego, z wartościami archeologicznymi, infrastrukturą i relacją do wyższej jednostki administracyjnej lub funkcjonalnej. Jeśli Lokalna Agenda 21 jest w obrębie dzielnicy -

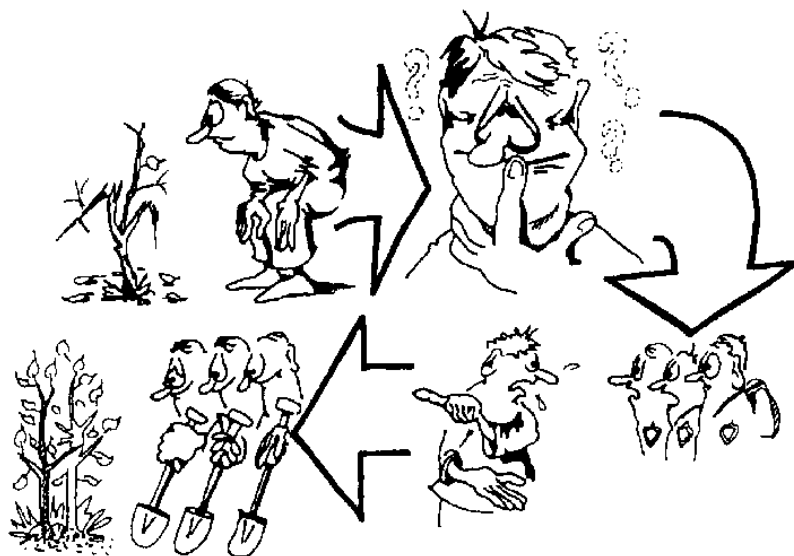
to w stosunku do całej miejskiej aglomeracji, jeśli gminy - to w stosunku do powiatu, związku gmin czy województwa.

Stan środowiska należy analizować ze zwróceniem uwagi na zużycie energii i wody, ścieki, hałas, zanieczyszczenie gleb i wód, ruch drogowy (hałas, emisja, bezpieczeństwo). Celowo wybrane są tylko niektóre problemy, aby działania skoncentrować na kilku zagadnieniach i tym samym ułatwić sukces w krótkiej perspektywie czasu. Naszemu sfrustrowanemu społeczeństwu potrzebne są nawet drobne sukcesy, po to żeby budować poczucie wartości i wiary w swoje możliwości.

Kolejną kwestią w przygotowaniu analizy są warunki socjalne obejmujące zjawiska demograficzne, poziom socjalny, edukację, przychody i minima socjalne, stan zdrowotny, poziom zatrudnienia i bezrobocia, przestępczość, nasilenie alkoholizmu, narkomanii itp. I w końcu potrzebne jest uwzględnienie istniejących planów, obejmujących cele ogólne, decyzje i strategie. Elementy analiz muszą być skoordynowane z obszernym opisem lokalnego terenu jako całości. Jednocześnie teren gminy nie jest jednorodny i można w nim wyróżnić mniejsze obszary z cechami charakterystycznymi i specyficznymi: szansami i zagrożeniami, „ogniskami zapalnymi”. Wskazane jest rozpoznanie terenów o wysokiej koncentracji różnorodnych problemów.

Prezentacja terenów lokalnych

Dla społecznego dialogu ogromne znaczenie ma wspólne zrozumienie problemów danego terenu. Swoiście rozumiane „tu i teraz”. Analiza lokalna

dotyczy problemów jednego konkretnego terenu. Opis sytuacji lokalnego (gminnego, miejskiego, dzielnicowego) terenu może zawierać:

1. Strukturę funkcjonalną:

- centra (np. centra religijne)
- usługi publiczne
- osiedla mieszkaniowe
- przemysł
- itd.

2. Strefy zieleni:

- parki
- rezerваты
- użytki ekologiczne
- tereny sportowe
- ciekawsze doliny rzeczne, zalesienia, torfowiska itp.

3. Własność:

- państwowa
- gminna (komunalna)
- spółdzielni
- Kościoła
- prywatna
- itp.

4. Dziedzictwo historyczne:

- zabytki, zabytkowe dzielnice
- zabytkowe zespoły dworskie, zabytkowe wsie
- stare cmentarze
- itd.

5. Infrastrukturę:

- kolej (np. wąskotorowa)
- drogi główne (oraz planowane autostrady)
- linie tramwajowe, autobusowe
- drogi polne, ścieżki
- ścieki
- kanalizacja
- centralne ogrzewanie
- sieć elektryczna
- wywóz śmieci
- itp.

6. Relację do większej całości (np. dzielnica w stosunku do dużego miasta):

- teren lokalny a miasto (aglomeracja) jako całość
- otoczenie
- komunikacja z innymi osiedlami/dzielnicami miasta
- komunikacja z innymi gminami

7. Organizację:

- organizacja (administracja) państwowa
- wojewódzka (powiatowa)
- gminna, miejska
- rady lokalne (np. rady parafialne)
- itd.

Fundacja ECOBALTIC dla zainteresowanych gmin (lub organizacji pozarządowych) oferuje także krótkie kursy i warsztaty dla inicjatorów i liderów Lokalnych Agend 21.

Rozpoznanie sytuacji przyrodniczej

Groźby globalnych katastrof ekologicznych związane są ze zmianami, jakie następują w atmosferze Ziemi. W „płaszczu ochronnym” naszej planety niepokojąco wzrasta zawartość tzw. gazów szklarniowych (cieplarnianych). Do nich zaliczyć można m.in. dwutlenek węgla. Wzrastająca ilość tego gazu powoduje zatrzymywanie w atmosferze ziemskiej większych ilości energii cieplnej. W konsekwencji klimat Ziemi powoli, choć nieznacznie, się ociepla. Może to i dobrze? Będziemy mogli w Polsce hodować pomarańcze!

Suma zysków i strat nie jest znana. Z całą pewnością podniesie się poziom wód w oceanach i zalanych zostanie wiele terenów, w tym obszary najbardziej zaludnione. Znaczna część Trójmiasta mogłaby zostać zalana (może to dobrze dla Olsztyna, który miałby szansę przejąć rolę metropolii?). Ludność z obszarów zalanych uciekać będzie na inne tereny. Tak więc obszary wyżej położone wcale na tym nie skorzystają - będą się borykać z problemami masowej imigracji. Rozwój oparty na nieszczęściu innych jest nie tylko niemoralny, jest iluzją i nierealną mżonka. Nikt więc nie wyjdzie na tym dobrze. A niewątpliwie setki milionów ludzi dozna wielkiej tragedii.

Inną klęską związaną z atmosferą jest zanik warstwy ozonowej. Na skutek zmniejszania się warstwy ozonowej do Ziemi dociera większa ilość promieniowania ultrafioletowego, co jest szczególnie niebezpieczne dla zdrowia i życia. Już na niektórych obszarach widoczne są wyraźne straty w rolnictwie (niższe plony, straty w hodowli zwierząt).

Wykorzystanie energii to jedno z głównych źródeł emisji zanieczyszczeń do atmosfery. Z drugiej strony energetyka jest „piętą achillesową” rozwoju gospodarczego. Znaczna część (nawet większość) energii na świecie jest produkowana i zużywana w sposób nie do pogodzenia ze zrównoważonym rozwojem. Niezależnie od powyższego światowe zasoby surowców energetycznych są na wyczerpaniu.

Powyższe przesłanki wymuszają ekorozwojowe podejście do lokalnych planów zagospodarowania. Wszechstronna analiza stanu środowiska jest elementem Lokalnej Agendy 21.

Pewne bogactwa wydają się niewyczerpalne. Są i zawsze będą. Myślmy tak zwłaszcza w odniesieniu do zasobów naturalnych. Czy może zabraknąć czystego powietrza, czy może zabraknąć wody do picia i celów przemysłowych? Okazuje się, że może. Nawet w regionach najbardziej czystych ekologicznie. Na przykład w woj. olsztyńskim - krainie tysiąca jezior - jest zaledwie ok. 3% jezior pierwszej klasy czystości, a 33% drugiej klasy. Pozostałe jeziora nie mogą być użytkowane w celach rekreacyjnych. Turystyka jest jednym z poważniejszych źródeł dochodu w wielu gminach Pojezierza Mazurskiego. Degradacja wód jeziornych pozbawiać będzie wpływów z turystyki. Wśród badanych rzek w woj. olsztyńskim nie ma wód o pierwszej klasie czystości! I to wszystko w „Zielonych Płucach Polski”!

Zasoby środowiska są wyczerpywalne. Możemy z nich korzystać oszczędnie i rozsądnie lub też szybko zdewastować i roztrwonić. Przygotowując Lokalną Agendę 21 musimy dokonać analizy stanu zużycia zasobów środowiskowych.

Analiza ta koncentruje się na zużyciu energii elektrycznej, wody, surowców energetycznych. Celem jest także rozpoznanie terenów o szczególnie wysokim poziomie zużycia (konsumowania) wody, energii itp. Dla przykładu można wymienić najbardziej typowe zagadnienia.

1. Centralne ogrzewanie i dostawa ciepłej wody:

- ☞ nieodpowiednia izolacja budynków, wysokie zużycie energii ciepłej;
- ☞ nieefektywny system grzewczy, brak zarządzania;
- ☞ nieefektywna produkcja wody ciepłej, brak liczników ciepła, brak więc motywacji do oszczędnego gospodarowania tymi zasobami przez indywidualne gospodarstwa itp.

Problem ten dotyczy głównie obszarów miejskich, w których działają kotłownie i istnieje sieć centralnego ogrzewania oraz wodociągami dostarczana jest ciepła woda. Na terenach wiejskich ogrzewanie pomieszczeń oraz podgrzewanie wody najczęściej odbywa się w domowych, indywidualnych systemach centralnego ogrzewania lub piecach. Celem analizy będzie rozpoznanie sposobów ogrzewania, opał, rodzajów opału (węgiel, drewno z lasu) oraz stosowanych technologii.

2. Energia elektryczna

Zwiększone (niepotrzebnie duże) zużycie energii elektrycznej wynikać może z bardzo wielu powodów, np.:

- ✓ stare, energochłonne urządzenia (np. chłodnicze);
- ✓ brak energochłonnych żarówek (w gospodarstwach domowych, oświetlenie ulic itp.);
- ✓ duże zużycie z powodu braku ogrzewania C.O. i wykorzystanie elektrycznych grzejników;

✓ lokalizacja energochłonnego przemysłu.

3. Zasoby wody

- ✓ przeciekające rury, stara sieć wodociągowa;
- ✓ brak liczników wody w gospodarstwach domowych;
- ✓ stare lub/i nieefektywne urządzenia (zawory, instalacja WC, nieszczelne spłuczki itp.);
- ✓ przemysł (rolnictwo) zużywający duże ilości wody;
- ✓ zła jakość wody pitnej (np. zbyt dużo azotanów, związków żelaza, siarkowodoru) wymagającej urządzeń do uzdatniania;
- ✓ zła jakość wody wykorzystywanej do celów rolniczych lub przemysłowych (wody zanieczyszczone, duża twardość wody).

4. Główni „aktorzy”

Kto (tzn. jakie podmioty administracyjne i gospodarcze) decyduje o gospodarce zasobami przyrodniczymi i decyduje o poziomie zużycia oraz stanie zasobów naturalnych. Np.:

- ✗ prywatne firmy;
- ✗ wydział ochrony środowiska urzędu miejskiego (gminnego);
- ✗ federacja konsumentów;
- ✗ zakład energetyczny;
- ✗ wodociągi miejskie (gminne);
- ✗ przedsiębiorstwa turystyczne itp.

Kolejnym krokiem będzie rozpoznanie przyczyn, odpowiedź na pytanie dlaczego taki, a nie inny jest stan zasobów środowiska. A zatem drugim etapem analizy stanu środowiska jest zogniskowanie uwagi na przyczynach. Dla przykładu wymieniono niżej kilka możliwych.

5. Ścieki

Nieoczyszczone lub zbyt słabo oczyszczone ścieki mogą zanieczyszczać wody powierzchniowe: rzeki, jeziora, wody podziemne. Przykładowo w woj. olsztyńskim działa sporo oczyszczalni ścieków, lecz w żadnej nie usuwany jest azot i fosfor. W konsekwencji nawet działające oczyszczalnie nie przyczyniają się do zmniejszania eutrofizacji wód powierzchniowych:

- ✗ brak oczyszczalni ścieków (lub działające oczyszczalnie nie w pełni usuwają szkodliwe związki i substancje);
- ✗ brak oczyszczalni w gospodarstwach indywidualnych;
- ✗ zanieczyszczenia wód w wyniku powierzchniowego spływu z pól uprawnych;
- ✗ brak infrastruktury na polach namiotowych i ośrodkach wypoczynkowych, w czego efekcie istnieje duże zanieczyszczenie wód powierzchniowych pochodzących z turystyki;
- ✗ zanieczyszczenie wód podziemnych gnojowników oraz przedostające się związki organiczne z pól uprawnych;

- ✗ wadliwe lub nieszczelne szamba;
- ✗ przeciekające rury (instalacja wodociągowa);
- ✗ zanieczyszczone lub skażone zbiorniki wodne;
- ✗ ścieki przemysłowe zanieczyszczają zbiorniki wody pitnej.

6. Odpady

Współczesna cywilizacja produkuje ogromne ilości odpadów. One same nie znikają. Gdzieś muszą się podziewać. Czy istniejąca w gminie gospodarka odpadami jest optymalna? Niżej wymieniono kilka najczęstszych przyczyn złej gospodarki odpadami wpływających na zły stan środowiska:

- ✗ brak całościowej gospodarki odpadami i wstępnej selekcji śmieci (czy segregowana jest makulatura, szkło, plastyki, metale, odpady szkodliwe?);
- ✗ lotny pył ze składowisk śmieci (także w śmietnikach przyblokowych);
- ✗ brak wysypisk śmieci, dzikie wysypiska w lasach i użytkach przyrodniczych;
- ✗ odpady przemysłowe (ścieki ropopochodne, chemiczne);
- ✗ brak mogielników na odpady szkodliwe.

7. Jakość powietrza atmosferycznego

- ⇒ „import” zanieczyszczonego powietrza z innych, sąsiednich obszarów;
- ⇒ emisja z miejscowych elektrowni (dwutlenek węgla, tlenki azotu, dwutlenek siarki);
- ⇒ emisja pyłów i gazów z kotłowni i gospodarstw indywidualnych (gazy powodujące zakwaszenie i eutrofizację), jakiego rodzaju kopaliny są wykorzystywane (węgiel, ropa, gaz itp);
- ⇒ nieprzyjemne zapachy z fabryk i zakładów przemysłowych lub ferm;
- ⇒ skażenie powietrza ze środków komunikacji (samochody) oraz skażenie gleb, np. ołowiem w pobliżu dróg (czy dotyczy to także pastwisk?).

8. Hałas

- z fabryk;
- sąsiedztwo ulic (osiedla mieszkalne, szkoły, szpitale) i hałas ruchu ulicznego (niektóre szkoły w Olsztynie zbudowano zbyt blisko ulic, w konsekwencji hałas przeszkadza w nauce, bardzo wyraźnie obniża wydolność dzieci oraz obniża efekty nauczania);
- wokół dróg tranzytowych, szybkiego ruchu itp;
- pochodzący ze szlaków kolejowych.

9. Skażenie gleby

- z fabryk, zakładów przemysłowych;
- stacji benzynowych;
- wokół dróg;

- ✘ zanieczyszczenia rolnicze;
- ✘ zakwaszenie gleb wraz z kwaśnymi opadami itp.

10. Główni „aktorzy”

- ✘ prywatne, spółdzielcze i państwowe zakłady, firmy dostawcze;
- ✘ władze gminne i samorządowe;
- ✘ ruchy „zielonych” (organizacje pozarządowe);
- ✘ przemysł, rolnictwo.

Do oceny stanu środowiska przydatne mogą być „Raporty o stanie środowiska”, opracowane i wydane przez Państwową Inspekcję Ochrony Środowiska, wojewódzkie inspektoraty środowiska, urzędy wojewódzkie dla wszystkich województw w Polsce.

Do współpracy w sporządzeniu analizy stanu środowiska warto zaprosić różne środowiska i instytucje. Czy wiecie, kto na Waszym terenie zajmuje się podobnymi sprawami?

Podróż donikąd

W ubiegłym roku we Francji zastrajkowali kolejarze wraz z kierowcami autobusów... i kraj został sparaliżowany. Na drogach utworzyły się rekordowo długie „korki” uliczne. Samochody osobowe skutecznie zatkały większość szlaków komunikacyjnych.

Przybywa samochodów na świecie. W roku 1990 było ich około 400 milionów.

W ciągu godziny średniej wielkości drzewo liściaste wytwarza 1200 litrów tlenu, natomiast samochód zużywa aż 6000 litrów.

Jeżeli tempo wzrostu liczby aut utrzyma się, to w roku 2010 będzie ich na Ziemi około miliarda! Przeciętny samochód wydała do atmosfery około 1 tony spalin.

Niezbędny rozwój komunikacji niesie ze sobą bardzo dużo problemów, zarówno w skali globalnej, jak i lokalnej.

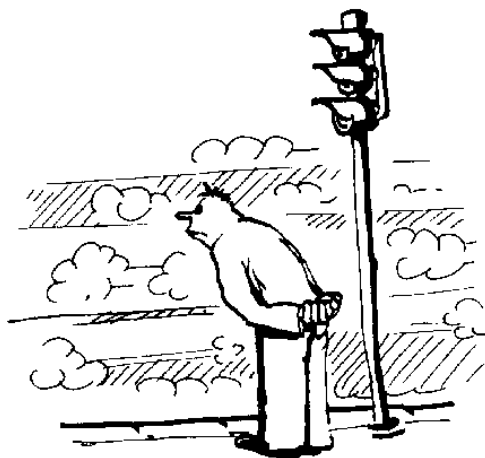
Dla potrzeb analizy stanu środowiska ruch drogowy analizowany będzie pod kątem bezpieczeństwa. Okazuje się, że motoryzacja w mieście stanowić może jedno z najważniejszych zagrożeń dla zdrowia i życia ludności. Co roku w wypadkach drogowych ginie ok. 200-400 tysięcy osób, a kilka milionów odnosi obrażenia (część z nich pozostaje okaleczona i zaliczana może być do osób niepełnosprawnych). Trudniejszy do bezpośredniego zaobserwowania jest negatywny wpływ na zdrowie ludzi. W Polsce ok. 30% (w dużych aglomeracjach nawet ponad 60%) emisji substancji szkodliwych dla zdrowia ludzi lub środowiska jest wydalana właśnie przez samochody. Motoryzacja emituje znaczne ilości tlenków azotu (ok. 25-33%), tlenków węgla (24-43%), węglowodorów (ok. 60%), ołowiu (33%). W wielu miejscach w pobliżu dróg (także w centrach miejskich!), ulic itp. stężenia tlenku węgla i dwutlenku azotu znacznie przekraczają dopuszczalne normy.

Rosnąca sieć dróg „pochłania” coraz to nowe tereny. Brakuje miejsca do parkowania. I co najgorsze, problem ten będzie narastał...

Analiza stanu środowiska - ruch drogowy

1. Główny strumień ruchu drogowego:

- ☞ transport i komunikacja ogółem (oczywiście najbardziej wygodne jest zobrazowanie tego na planach czy mapach sytuacyjnych),

- ☞ transport kolejowy, samochodowy, komunikacja publiczna, linie autobusowe, tramwajowe, ścieżki rowerowe itp.,
- ☞ przeciętna częstotliwość ruchu drogowego na głównych ulicach,
- ☞ przewidywanie/szacunek na przyszłość.

2. Hałas:

- ✓ ilość mieszkańców w zasięgu hałasu powyżej 65 decybeli,
- ✓ ilość szkół, szpitali, budynków użyteczności publicznej w zasięgu hałasu powyżej 65 decybeli,

3. Emisje:

- ✓ tereny o wysokiej emisji (tlenki węgla, tlenki azotu, inne substancje) ze źródeł komunikacyjnych (ruchu drogowego i kolejowego).

4. Parkingi

- ✗ tereny, na których występuje parkowanie na „dziko”,
- ✗ prognozy na przyszłość w zakresie braku miejsc do parkowania i terenów do parkowania „na dziko”,
- ✗ istniejące parkingi,
- ✗ powiązanie miejsc parkingowych z komunikacją rowerową, publiczną (sieć transportu miejskiego).

5. Bezpieczeństwo

- ✗ miejsca o wysokim odsetku wypadków drogowych - czy istnieją bezpieczne ścieżki rowerowe, bezpieczne przejścia dla pieszych (przejścia podziemne, nadziemne, sygnaly dźwiękowe dla niepełnosprawnych) itp.

6. Problemy widoczności:

- * ulice i drogi o złej widoczności; co jest przyczyną tego stanu rzeczy (ukształtowanie drogi, ciasna zabudowa, brak oświetlenia)?, itp.

7. Główni „aktorzy”:

- ☞ władze gminne/samorządowe,
- ☞ prywatne i państwowe firmy dostawcze, transportowe,
- ☞ wydział ochrony środowiska (gminny),
- ☞ wydział komunikacji i transportu,
- ☞ rady i samorzady lokalne,
- ☞ spółdzielnie mieszkaniowe,
- ☞ zakłady pracy, itd.

Analiza warunków socjalnych

Do roku 2000 połowa ludności świata będzie żyć w miastach. Urbanizacja stanowi część rozwoju społeczeństw. Skutkiem rosnącej urbanizacji

jest pogarszanie się warunków ekologicznych i zdrowotnych oraz narastające zjawisko bezdomności. W programach budownictwa powinno się kłaść nacisk na wykorzystanie miejscowych materiałów budowlanych (zmniejsza to konieczność dalekiego transportu!), jak również istnieje konieczność wykorzystywania materiałów nie szkodzących zdrowiu. Nie chodzi tylko o to, aby mieć dach nad głową, lecz żeby mieszkanie było zdrowe. Sensownym jest także stosowanie technologii bardziej pracochłonnych - dających zatrudnienie większej liczbie osób.

Analiza warunków socjalnych wykonywana jest w celu opisanie i zidentyfikowania grup społecznych charakteryzujących się specyficznymi problemami socjalnymi. tak więc rozpatrywać można:

1. Czynniki demograficzne:

- podział według wieku, płci i typu rodziny,
- tereny z wysokim odsetkiem ludzi młodych,
- tereny z wysokim odsetkiem ludzi starszych (w wieku poprodukcyjnym),
- tereny ze wzrastającym zaludnieniem, tereny z malejącym zaludnieniem.

2. Przychody i stan majątkowy:

- rozkład przychodów (z jakich źródeł),
- tereny o wysokim odsetku własności prywatnej,
- tereny o wysokim odsetku własności państwowej, komunalnej.

3. Zdrowie:

- × procent umieralności wśród dzieci i dorosłych (mężczyzn, kobiet, w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym),
- × liczba hospitalizowanej ludności,
- × rodzaje chorób leczonych w ośrodkach zdrowia (najczęściej występujące rodzaje schorzeń),
- × procent osób palących tytoń,
- × rodzaj chorób umysłowych,
- × odsetek osób niepełnosprawnych itp.

4. Zatrudnienie:

- procent osób zatrudnionych i bezrobotnych (różne grupy wiekowe, mężczyźni, kobiety),
- tereny o wysokim stopniu bezrobocia.

5. Przemoc i narkomania:

- wskaźnik przestępczości, także wśród młodocianych),
- liczba osób uzależnionych (od narkotyków, alkoholu),
- tereny o wysokim odsetku przestępczości,
- tereny o wysokim stopniu wandalizmu,
- tereny z dużymi problemami narkomanii, alkoholizmu,

•♦ ilość napadów na ulicach oraz kradzieży.

6. Możliwości spędzania wolnego czasu:

- ♦ ilość instytucji społecznych/socjalnych (kina, teatry, organizacje, stowarzyszenia parafialne) oraz klubów sportowych itp.,
- ♦ tereny, na których występuje szczególnie brak możliwości rozrywek dla młodych ludzi,
- ♦ tereny rekreacyjne.

7. Edukacja:

- ♦ procent młodzieży objętej edukacją na poziomie podstawowym, średnim, wyższym, zawodowym specjalnym,
- ♦ liczba szkół (publicznych, prywatnych, wyznaniowych, specjalnych), miejsca lokalizacji,
- ♦ liczba domów dziennej pomocy dla dzieci, kółek zainteresowań, domów rekolekcyjnych itp.,

8. Warunki mieszkalne

- ♦ liczba osób bezdomnych, liczbą rodzin o niskim standardzie mieszkań,
- ♦ tereny z problemami bezdomności (czy istnieją przytulnie dla bezdomnych?),
- ♦ tereny budownictwa wielorodzinnego, jednorodzinnego,
- ♦ tereny z deficytem mieszkań, tereny z pustostanami itp.

9. Główni „aktorzy”

- rady lokalne,
- kościoły i związki wyznaniowe,
- ośrodki zdrowia,
- szkoły,
- spółdzielnie mieszkaniowe,
- policja,
- kluby sportowe,
- instytucje socjalne i charytatywne.

Jeżeli naniесimy syntezy przeprowadzonych analiz na plany (schematyczne plany lub mapy), to być może uda nam się powiązać różne czynniki, aspekty występujące na jednym terenie, np. duży procent młodych ludzi (wskaźnik demograficzny), duży procent przestępczości i uzależnień z dużym bezrobociem oraz brakiem terenów do spędzania wolnego czasu.

Głównym celem Lokalnej Agendy 21 jest sporządzenie planu działania, planu zagospodarowania bazującego na wielu wzajemnie od siebie uzależnionych czynnikach społecznych i przyrodniczych. Rozwój zrównoważony nie jest pomysłem intelektualisty z biurka. Jest koniecznością, jest sztuką dobrego i pragmatycznego gospodarowania.

Planowanie

Mamy już zbadany i zanalizowany stan środowiska społeczno-przyrodniczego lokalnego terenu, dla którego opracowujemy Lokalną Agendę 21. A jak się ma nasze rozpoznanie sytuacji do istniejących planów zagospodarowania przestrzennego naszego osiedla, naszej gminy (terenu, dla którego zamierzamy sporządzić plan ekorozwoju)? Nie warto działać w próżni. Jeszcze raz przypomnijmy istotę rozwoju zrównoważonego: muszą być uwzględnione wszystkie czynniki, a wizje i plany rozwoju muszą tworzyć wszyscy członkowie społeczności.

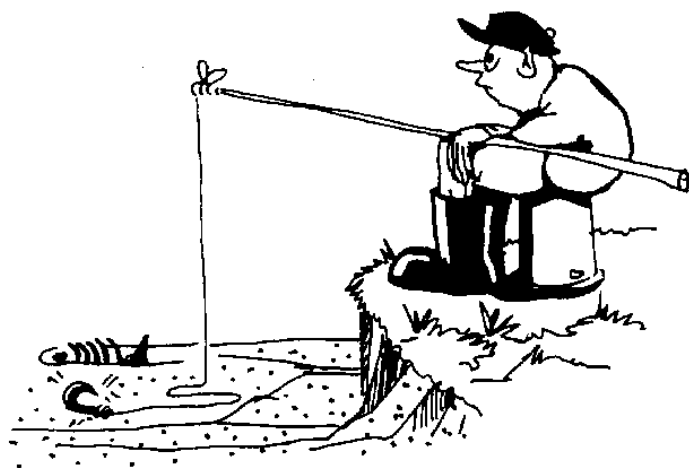
A zatem należy upewnić się, czy istnieją jakieś mniej lub bardziej ogólne plany zagospodarowania przestrzennego dla naszego miasta, regionu czy też w skali całego kraju. Dla przykładu zostały opracowane plany strategiczne dla obszaru funkcjonalnego „Zielone Płuca Polski”. Czy wspomniane, już istniejące plany będą miały wpływ na nasz teren lokalny? Zanim zaczniemy tworzyć wizje i je wdrażać, warto się z istniejącymi planami zapoznać.

Żadne plany czy projekty przestrzennego zagospodarowania nie mogą blokować oddolnych inicjatyw, nie mogą wiązać nam rąk w tworzeniu lokalnych planów rozwoju zrównoważonego. Powinny jednak stanowić podstawę do dyskusji między społecznością lokalną a władzami różnego szczebla. Może nie potrzeba wyważać otwartych drzwi, a być może warto zmienić plany regionalne czy krajowe.

Na co zwracać uwagę podczas zapoznawania się z istniejącymi planami zagospodarowania?

1. Szczegół regionu

W skali województwa czy regionu warto zapoznać się z lokalizacją przemysłu uciążliwego lub stanowiącego zagrożenie dla środowiska (zanieczyszczenia nie znają granic...). Ważna jest także lokalizacja lotnisk,

głównych dróg (np. drogi tranzytowe, planowane autostrady), torów kolejowych, szlaków wodnych. Istotna może być lokalizacja elektrowni itp.

2. Plan miejski (gminny)

Jeżeli istnieją takie plany, to zapoznajmy się z:

- infrastrukturą,
- ruchem drogowym (kolejowym),
- lokalizacją terenów zielonych, rezerwatów i innych obiektów chronionych,
- lokalizacją zbiorników wodnych stanowiących miejsca rekreacji lub zasobów wody dla celów spożywczych lub przemysłowych, itp.

3. Plany lokale (najniższego szczebla)

- plany użytkowania gruntów,
- planowane drogi, osiedla itp.

4. Projekty (plany) przyszłego rozwoju

- istniejących i powstających przedsiębiorstw,
- obiektów sportowych,
- obiektów turystycznych i rekreacyjnych,
- obiektów oświatowych i edukacyjnych,
- ośrodków kultury.

5. Plany rozwoju strategicznego

Plany rozwoju strategicznego na poziomie kraju lub/i regionu (np. Zielone Płuca Polski) rozpatrzmy pod kątem:

- elektrowni i sieci rozprowadzania energii elektrycznej,
- gospodarki odpadami (segregacja, utylizacja itp.).

- gospodarowania zasobami wodnymi,
- rozwoju komunikacji i ruchu drogowego (warto uwzględnić plany rozwoju ścieżek rowerowych i rowerowej komunikacji),
- budownictwa mieszkaniowego (konserwacji mieszkań),
- instytucji (obiektów związanych ze służbą zdrowia (leczenie oraz zapobieganie, promocja zdrowia),
- instytucji socjalnych (przedszkola, żłobki, domy pomocy społecznej, domy spokojnej starości),
- instytucji edukacyjnych (obiekt, rodzaje szkół),
- terenów zielonych,
- rozwoju obszarów chronionych.

Wnioski

Na podstawie wszystkich przeprowadzonych analiz, z uwzględnieniem istniejących już planów, można przystąpić do wyciągania wniosków całościowych. Uwagę warto skupić na wyszukiwaniu ewentualnych „punktów” zapalnych. Wszystkie te zabiegi pomocne będą w wyszukiwaniu i rozpoznawaniu ważnych problemów do rozwiązania. Jeżeli nie potrafimy zidentyfikować tzw. „palących” problemów, to powstały program działań może okazać się trudny do zrealizowania. Na przykład będziemy starać się rozwijać sporty wodne... na środku pustyni!

W oparciu o przeprowadzone analizy stworzymy raport wstępny, w którym wskażemy najważniejsze problemy, z jakimi spotkamy się w najbliższej przyszłości (lub już odczuwamy). Pierwsza przymiarka zapewne nie będzie doskonała. Może jednak z powodzeniem posłużyć jako inspiracja do stopniowego rywalizowania kolejnych etapów strategii Agendy 21. Projektowany opis poszczególnych działań docelowych powinien obejmować zarówno określenie różnych zidentyfikowanych problemów, jak również rozważane plany i projekty, szanse realizacji, potencjalnych „aktorów”.

Na wszystkie problemy, zjawiska można patrzeć z dwóch perspektyw: wewnętrznej i zewnętrznej. A zatem można zastanawiać się, czy źródło zanieczyszczenia (źródło jakiegoś problemu, bezrobocie, narkomania) pochodzi z zewnątrz (z innego terenu) czy też z danej dzielnicy, gminy, obszaru - czyli od nas samych. Problemem zewnętrznym może być na przykład tranzytowy ruch drogowy, zanieczyszczenia atmosfery przynieszone wiatrami z innych terenów, zanieczyszczenia rzek wpływających z innych obszarów. Do problemów wewnętrznych zaliczyć można zużycie wody, energii, ścieki, duże wysypiska śmieci, brak segregacji odpadów, warunki socjalne itp.

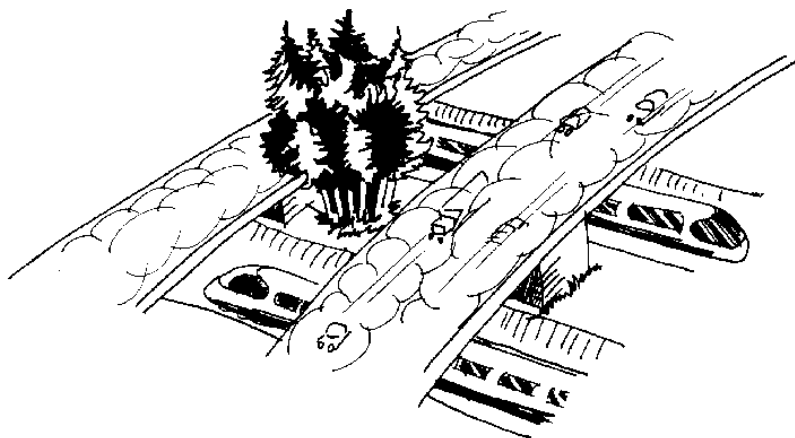
Dobłą metodą może być analiza SWOT (zobacz artykuł „Wizja rozwoju miasta - Agenda 21 w Gdańsku”, EkoBałtyk 1995 nr 12). Wśród czyn-

ników wewnętrznych możemy wyróżnić nasze silne strony (wszystko to, co jest naszą silną stroną), np. korzystne położenie geograficzne, dobry stan środowiska, duży majątek trwałe itp. Słabe strony to np. bezrobocie, niska zdrowotność społeczeństwa. Podobnie możemy odnieść się do warunków zewnętrznych i wyróżnić szanse (np. wzrost zainteresowania agroturystyką, budowa autostrady) oraz zagrożenia (ograniczenie kompetencji gmin, konkurencja innych ośrodków, nadmierny fiskalizm państwa).

Celem robienia planów jest nie tylko zidentyfikowanie szans i zagrożeń. Chcemy także zlokalizować przestrzennie wiele zjawisk. Na przykład rozpoznanie dzielnic (lub osiedli w gminie), które są najbardziej zagrożone. Wtedy te punkty węzłowe, zapalne powinniśmy analizować z uwzględnieniem wszystkich aspektów opisywanych we wcześniejszych odcinkach.

Zrobiliśmy już pierwszy, najtrudniejszy krok. Przeprowadzone zostały różnego rodzaju analizy. Być może na dalszych etapach, w trakcie społecznego dialogu, negocjacji lub też tworzenia wizji czy monitorowania naszych działań, celem będzie powracanie do analiz. Być może czegoś nie dostrzegliśmy, coś istotnego przeoczyliśmy, a być może niektóre tereny lub zjawiska zechcemy rozpoznać bardziej wnikliwie.

Powstały na podstawie analiz oraz wniosków raport stanowi inspirację do dalszych prac. Drugim poważnym krokiem będzie tworzenie wizji.

Tworzenie wizji

Analizowanie i rozpoznawanie problemów (zobacz poprzednie rozdziały) są pierwszymi krokami budowania strategii ekorozwoju gminy. Rozpoznane problemy, przegląd sytuacji stanowią inspirację do dalszych prac nad tworzeniem wizji. Ten kolejny krok musi być realizowany wspólnie z samorządem terytorialnym (radni) oraz odpowiednimi urzędami administracji państwowej.

Wizja rozwoju powinna zawierać opis jak gmina, dzielnica itd. funkcjonować będzie za lat 30-40. Jest więc to bardzo długa perspektywa. Niemożliwe jest dobre stworzenie wizji bez udziału wszystkich ważnych aktorów i grup społecznych. Nie można tworzyć wizji tylko dla jednej, aktualnie rządzącej opcji politycznej, czy też społecznej (lub jednej grupy interesu). Stworzoną wizję będą realizowały następne ekipy radnych, urzędników, nawet następne pokolenie. Musi więc być to wizja dobra, śmiała i pociągająca społeczność lokalną. Aby tak się stało, społeczność lokalna musi poczuć się jej współautorem. Nigdy nie jest za dużo aktywnego włączania różnych aktorów i grup społecznych w tworzenie wizji.

Przyszłość to nie tylko dobra materialne. To także wartości duchowe. Nie można o nich zapomnieć, bo nie samym chlebem człowiek żyje... W tworzeniu wizji powinny uczestniczyć lokalne instytucje, kluby sportowe, szkoły, Kościół, prywatne firmy, różnego typu organizacje społeczne, a w razie potrzeby także władze wojewódzkie.

Długofalowa wizja umożliwia śmiałe spojrzenie oraz wyjście daleko poza problemy dnia codziennego. Tak więc aktualne drobne problemy nie powinny determinować wizji przyszłości i nie powinny kępować śmiałych (aczkolwiek realistycznych) zamierzeń.

Krok pierwszy - eksplozja fantazji

Skuteczną metodą poszukiwania dobrych i skutecznych rozwiązań jest nieskrępowana twórczość. Schematyzm myślenia, podążanie utartymi tora-

mi, rutyna, uniemożliwiają wypracowanie dobrych rozwiązań. Najpierw potrzebne są marzenia i fantazje nieograniczone realnością świata. Zdecydowana większość tak „wymarzonych” pomysłów nie nadaje się do realizacji (nie są możliwe do zrealizowania). Trafia się jednakże jeden lub kilka pomysłów rzeczywiście genialnych.

A więc po pierwsze - nie krępować fantazji i śmiałych wizji. Na szczegółową analizę i krytyczny osąd będzie czas później. Najpierw zadbajmy o „wyprodukowanie” możliwie największej liczby różnorodnych wizji przyszłości, tak aby było z czego wybierać. Jest to etap, do którego łatwo włączyć wszystkie grupy społeczne, wszystkich aktorów życia lokalnego. Dyletanci, osoby zupełnie niezorientowane, a zwłaszcza najmłodsze i nieco starsze pokolenie mogą wnieść bardzo dużo.

Niżej przedstawimy kilka różnych możliwych rozwiązań, nadających się do tego etapu „fantazjowania”. Aby jednak osiągnąć możliwie najlepsze rezultaty zapoznajmy społeczność lokalną z rezultatami dokonanych analiz i rozpoznania bieżącej sytuacji. Udostępnienie tych danych w formie broszurki, wkładki do gazety lokalnej jest dobrym rozwiązaniem. Całość prac możemy rozpocząć od oficjalnego zebrania-spotkania, na którym przedstawiciele różnych grup zapoznani zostaną z celami prac nad lokalną Agendą 21 (co to jest i do czego służy), rezultatami dokonanych analiz i w końcu nad dalszymi pracami. Taka mała „pompa” być może nieco bardziej zainspiruje i zmotywuje społeczność lokalną. Być może zajdzie konieczność organizowania takich spotkań kilkakrotnie, dla różnych środowisk i grup społecznych. Nie żał na to czasu, wszak rzecz idzie o dobro całej społeczności lokalnej. Niezależnie od efektów w tworzeniu strategii ekorozwoju gminy, spotkania takie posłużą do integrowania i spajania społeczności lokalnej.

Konkursy

Organizowanie konkursów szkolnych, w domach kultury, klubach itp. jest jedną z proponowanych możliwości. Mogą być to konkursy plastyczne, literackie, czy dotyczące np. ekorozwoju. Głównym tematem takich konkursów powinna być wizja przyszłości: jaka może być moja gmina, jaka powinna być, jak również konkursy mogą być bardziej zawężone i ograniczone tylko do niektórych problemów. Celem konkursu może być poszukiwanie najlepszych pomysłów i rozwiązań poprawiających istniejącą sytuację (w całości lub w wybranych aspektach, np. gospodarka wodna, komunikacja, życie kulturalne, zatrudnienie...).

Warsztaty

Być może najbardziej owocną formą w tworzeniu strategii będą organizowane warsztaty. Do udziału powinny być zapraszane osoby o różnych specjalnościach i różnych opcjach społeczno-politycznych. Kapitał jaki wnoszony jest do takich warsztatów to doświadczenie, wiedza i predyspozycje psychiczne uczestników. A więc dostępny i tani kapitał danej społeczności lokalnej. Warsztaty mogą przybierać formę „burzy mózgów” lub innych form nastawionych na twórcze metody pracy. Być może warto wynajmując wyspecjalizowaną instytucję lub osobę do zaprojektowania i przeprowadzenia takich warsztatów.

Można zaproponować trzy etapy:

1. krytycyzmu,
 2. fantazji,
 3. strategii.
1. **Etap krytycyzmu**, w czasie którego uczestnicy warsztatów sporządza listę wszystkich negatywnych doświadczeń w odniesieniu do określonych tematów i priorytetów. Wnioski stąd płynące przyjmą formę szeregu krytycznych doświadczeń.
 2. **Etap fantazji** to etap, podczas którego uczestnicy zastanawiają się nad możliwościami i szansami środowiska lokalnego. Zapominając o trudnościach i negatywnych doświadczeniach, bazując na zróżnicowanym indywidualnym doświadczeniu, uczestnicy fantazjują na temat przyszłości: jaka powinna być. Nic nie powinno krępować wyobraźni, „wszystko jest możliwe”! Fantazje należy ograniczyć jedynie tematem i zakładanymi priorytetami.
 3. **Etap strategii**, podczas którego fantastyczne wizje o najważniejszych priorytetach uczestnicy warsztatów przekształcają w strategię i plan działań. Co zrobić i jak to zrobić, aby wychodząc z obecnej sytuacji dotrzeć do zarysowanej wizji. Jakie podjąć działania, aby zmienić stan obecny. Nie od razu pierwsza wizja będzie wizją najlepszą i dobrą. Zapewne trzeba będzie spróbować kilka razy. Proszę jednak pamiętać, że „nieudane próby” wcale nie są nieudane. Są kolejnymi, ważnymi krokami tworzenia strategii. Ktoś, kto uczy się rzucać piłką do kosza na początku najczęściej pudłuje. Po wielu próbach celne rzuty są coraz częstsze. Po próbach celny strzał jest rezultatem ... nieudanych rzutów! Trening czyni mistrza. Tak samo jest w przypadku planowania i tworzenia wizji.

Tematyczne tygodnie

Dla szerszego i pełniejszego przedstawienia różnorodnego zestawu problemów za pośrednictwem prasy (może nawet regionalnej rozgłośni radiowej), a także w szkołach można organizować „tygodnie” na określony

temat, np. gospodarki wodą, problemu śmieci, ścieżek rowerowych, turystyki itp. W czasie tych tygodni inspirowane byłyby fantazje na zadany temat. Tak jak w przypadku warsztatów trzeba słuchaczom, czytelnikom lub uczniom dostarczyć wiele informacji wyjściowych prezentujących stan obecny, może niektóre szanse i zagrożenia. Efekty pracy twórczej należy zbierać i przechowywać. Być może warto ufundować nagrody dla autorów najciekawszych lub najlepszych prac. Ważne aby społeczność lokalna poczuła się gospodarzem swojego środowiska (to pobudza aktywność) i lepiej poznała aktualną sytuację lokalnego środowiska z wszelkimi zazębiającymi się uwarunkowaniami. Przy okazji różne opcje i różni aktorzy poznają swoje, często antagonistyczne i przeciwstawne aspiracje, cele i „racje”.

Wystawy/konferencje

W celu upowszechnienia i jednocześnie poddania pod osad i społeczną dyskusję uzyskanych wyników (tworzenia wizji) warto organizować wystawy (np. po konkursie plastycznym), ekspozycje czy konferencje-spotkania. Wszystkie te działania pozwolą pobudzić do aktywności społeczność lokalną, różne grupy oraz pozwolą zapoznać się z aktualnymi problemami i bieżącą sytuacją. Zainwestowane fundusze szybko się zwrócą mniejszą liczbą konfliktów i większą aktywnością społeczną. A może ekspozycje zawierająca różne warianty połączyć ze swego rodzaju referendum (oczywiście referendum w formie zabawy). Przy okazji społeczność lokalna edukowana będzie w zakresie życia politycznego.

Główni „aktorzy”

Do prac nad tworzeniem wizji warto zaprosić wszystkich. Tego ideału oczywiście nie można w pełni zrealizować. Warto jednak do niego się zbliżyć. Spróbujmy uczyć różnego rodzaju grupy nieformalne i organizacje społeczne (pozarządowe) poszukiwania sponsorów dla zrealizowania swoich zamierzeń.

W ten sposób „Świat biznesu” włączony zostanie do tworzenia strategii także i od strony finansowej. Do udziału warto wciągnąć:

- radnych
- władze miejskie/gminne
- lokalne instytucje
- szkoły
- kluby sportowe i innego typu
- Kościoł o wspólnoty wyznaniowe
- organizacje społeczne
- spółdzielnie mieszkaniowe (jeśli istnieją w gminie)
- prywatne przedsiębiorstwa.

Uczestnictwo i aktywność ludności

Stworzenie strategii ekorozwoju według Agendy 21 jest procesem wieloetapowym. Wartością jest nie tylko stworzenie strategii, lecz także samo tworzenie tegoż finalnego dokumentu. Dla osiągnięcia lepszych efektów konieczne jest, aby społeczność lokalna była najpierw poinformowana o aktualnych problemach. Ważne jest uświadomienie (samouświadomienie) aktualnych problemów. Stąd bardzo istotne jest wprowadzenie mechanizmów i procesów poznawania i rozpoznawania tychże problemów. Temu celowi służyć ma procedura tworzenia lokalnej Agendy 21, jak i różnego rodzaju kampanie monitoringu środowiska, kampanie i projekty rozpoznawania aktualnego stanu. Można i trzeba korzystać z gotowych, profesjonalnych opracowań oraz zaleceń wykonania naukowych ekspertyz. Warto także inspirować amatorskie badania środowiska lokalnego. I to zarówno pod kątem przyrodniczym, ekonomicznym, jak i społecznym. Dopiero później można oddziaływać na społeczność lokalną: pobudzać aktywność, włączać do działań, jak i edukować.

Głównym sukcesem Agendy 21 (jak i jej celem) jest zwiększenie społecznego zaangażowania ludności lokalnej. Chodzi z jednej strony o umacnianie procesów i nawyków demokratycznych, z drugiej strony zwiększość problemów środowiska wymaga zmian codziennych przyzwyczajzeń i stylu życia. Tego ostatniego nie można osiągnąć bez udziału i przyzwolenia ludności.

Podkreślmy jeszcze raz: nie chodzi o stworzenie idealnego dokumentu, pięknej (na papierze) strategii, lecz chodzi o rzeczywiste zaangażowanie społeczności lokalnej w rozwiązywanie najprostszych i codziennych problemów środowiskowych. Bez aktywnego zaangażowania ludności nie jest możliwe realizowanie ekorozwoju. Strategia jest jedynie narzędziem pomocnym w zrealizowaniu chcianego ekorozwoju. Najpierw trzeba społeczność lokalną zachęcić i przekonać do tej wizji rozwoju. Dopiero potem można ją realizować. Nic trwałego nie uda się zrealizować wbrew lub przeciw aspiracjom społeczeństwa.

Dla pozyskania dla ekorozwoju gminy (środowiska lokalnego, regionu) możliwie najszerszych kręgów społeczeństwa można stosować wiele metod. O wielu już wspominaliśmy w poprzednich odcinkach. Dobrze jest stosować kombinację wielu różnych „narzędzi”, w miarę własnych możliwości.

Foldery

Folder o niewielkiej objętości jest stosunkowo tani w opracowaniu i druku, dodatkowo jego forma jest stosunkowo przystępna. Folder powinien zawierać krótki opis celów Agedny 21, raport z dokonanych analiz, wizję przyszłości oraz potrzebne adresy kontaktowe (np. głównych aktorów zaangażowanych w opracowywanie). Dobrze jest zawrzeć w takim folderze niektóre konkretne działania już podjęte oraz te, które zostały zaplanowane na najbliższą przyszłość. Należy wyartykułować trudności i bariery, które należy pokonać dla zrealizowania wizji. Zasadniczym celem wspomnianego folderu jest dostarczenie niezbędnych informacji oraz zainicjowanie dyskusji nad sposobem osiągania celów zarysowanych w wizji. Przy okazji folder może być sposobem promocji własnej gminy...

Otwarte spotkania

Zaletą otwartych spotkań jest ich stosunkowo niewielki koszt, wadą trudność w docieraniu do szerokich kręgów społeczności. Warto więc organizować spotkania w różnych terminach, adresując je do różnych grup społecznych. W organizowanie spotkań (o różnym zakresie tematycznym, jak i celu) warto włączyć różnych aktorów. Jest to szansa na uaktywnienie różnych grup nieformalnych. Trzeba stworzyć jedynie sprzyjający klimat i być może wspomóc organizacyjnie.

Grupy robocze

Grupy robocze są bardzo efektywną formą, jednakże łatwo o ich „społeczny uwiąd”, oderwanie od rzeczywistości i brak kontaktu ze społecznością lokalną i aktualnymi problemami. Zagrożeniem dla grup roboczych jest zbiurokratyzowanie. Warto aby istniejące grupy robocze wzbogacały się o nowych członków lub/i powoływać nowe, tematyczne grupy robocze. Grupy robocze mogą mieć charakter środowiskowy lub interśrodowiskowy i interdyscyplinarny. Wszystko zależy od lokalnych możliwości i charakteru społeczności lokalnych i ich aktywności.

Wystawy, ekspozycje, pokazy

Mogą być one ważnym elementem innych form i działań, akcji, kampanii takich jak „Sprzątanie Świata”, „Dzień Ziemi”, ogłoszonych konkursów itd. Dzięki stosunkowo zazwyczaj długiemu czasowi ekspozycji (nawet wiele tygodni) mogą „dotrzeć” do szerokiego grona ludności. Mogą też być imprezami towarzyszącymi innym wydarzeniom lokalnym oraz stanowić przykład do działania dla domów kultury, muzeów itp.

Środki społecznego przekazu

W procesie upowszechnienia informacji o realizacji poszczególnych etapów Agendy 21 ważną rolę odgrywa prasa lokalna, biuletyny, regionalne i lokalne rozgłośnie radiowe. Dobra współpraca z mediami jest zarówno celem, jak i środkiem realizacji. Wykształcone nawyki współpracy, nawiązane kontakty, mechanizmy itd. są wielkim zyskiem na przyszłość. W zdecydowanej większości nie wymaga taka współpraca większych nakładów finansowych.

Główni aktorzy

Na koniec warto wymienić głównych aktorów:

- rady (samorząd lokalny)
- spółdzielnie mieszkaniowe
- organizacje społeczne (pozarządowe)
- szkoły
- kluby
- Kościół (np. rady parafialne)
- grupy nieformalne
- przedsiębiorstwa
- gazety lokalne i regionalne, rozgłośnie radiowe.

Przypomnienie głównych aktorów jest konieczne. Także po to, aby kreować i wzmocnić słabe lub nieistniejące lokalne podmioty (np. organizacje pozarządowe), jak również po to, aby kreować współpracę między głównymi aktorami. Trzeba jednakże rozejrzeć się w lokalnym krajobrazie, być może istnieją jeszcze inni ważni aktorzy (choć nie wymienieni w powyższym spisie).

Cele, wytyczne i działania

Na podstawie analiz, wizji i społecznej dyskusji (nie wolno o tej ostatniej zapominać!) można sporządzić wstępną wersję propozycji strategii ekorozwoju - lokalnej Agendy 21. Na tę strategię składają się dwa ważne elementy:

1. cele i wytyczne do przyszłych działań niezbędnych dla zrealizowania wizji,
2. plan działań z określeniem „aktorów” realizujących poszczególne działania (elementy działań). Trzeba wiedzieć, nie tylko co należy zrobić, lecz także kto to zrobi.

Wstępną wersję propozycji przygotowuje się po „wysłuchaniu” opinii publicznej. Ważne jest, aby zapoznać się z opinią ważniejszych instytucji, organizacji społecznych i kręgów przemysłowych. Po weryfikacji propozycja powinna być zaakceptowana przez władze lokalne.

Zawartość strategii Agendy 21

Niżej zamieszczamy schemat, jaki można wykorzystać w przygotowywaniu wstępnej wersji strategii (układ tak jak w każdym dokumencie czy publikacji):

1. Wprowadzenie

Część wstępna powinna zawierać:

- Globalne spojrzenie na problemy lokalne. Trzeba nakreślić znacznie szersze tło i podkreślić to wszystko, co lokalnie wpływa na sytuację globalną oraz to, co takiego wpływu nie ma. Na przykład jak sytuacja lokalna wpływa (jeśli wpływa) na efekt cieplarniany, gospodarkę wodną, energetyczną, demograficzną. Trzeba podkreślić te działania lokalne, których efekt jest także globalny. Warto wskazać na procesy zachodzące globalnie, których efekty uwidaczniają się w danej skali lokalnej (np. napływ ludności z innych terenów, „import” zanieczyszczeń).
- Wizja przyszłości. Określenie celu, do którego dana społeczność chce zmierzać.
- Ogólne cele i wytyczne dla przyszłych działań. To właśnie one w pewnym stopniu „kanalizować będą” twórcze działania w przyszłości, ukierunkują aktywność społeczeństwa lokalnego i głównych aktorów.

2. Problemy zewnętrzne.

Ważne w tej części jest naświetlenie zewnętrznej sytuacji determinującej sytuację lokalną. Które zjawiska i procesy wpływają na sytuację lokalną? Jak im zapobiegać? Być może dla poprawy stanu czystości wód w środowisku lokalnym... potrzebna jest aktywność poza danym

środowiskiem! Trzeba te problemy i możliwości rozpoznać i określić możliwe działania:

- zmniejszenie zewnętrznych zanieczyszczeń wody, powietrza itp. (cele, wytyczne, działania),
- minimalizacja skutków tranzytowego ruchu pojazdów,
- inne problemy (cele, wytyczne, działania itp).

Dla skuteczności i przejrzystości warto wyszczególnić różne problemy, a nie ich ogólne wymienne (łatwiej zaproponować małe kroki i niewielkie działania).

Problemy wewnętrzne

To opis sytuacji, nakreślenie celów, wytycznych i działań, w odniesieniu do lokalnej, wewnętrznej sytuacji i możliwości, np.:

- redukcja zużycia (wody, energii, dóbr konsumpcyjnych itp.),
- redukcja emisji różnego typu zanieczyszczeń,
- złagodzenie problemów wynikających z lokalnego ruchu drogowego,
- poprawa warunków socjalnych itp.

Postępowanie z „punktami zapalnymi”

W tej części należy wymienić rozpoznane punkty zapalne oraz możliwe rozwiązania dostrzeżonych problemów, np.

- konflikt między rozwojem turystycznym a ochroną rezerwatową,
- konflikt między rozwojem transportu a poprawą jakości życia w osiedlach lub między rozwojem agroturystyki itp.

Warto też w tej części wypunktować nowe obszary rozwoju (ekorozwoju!) i projekty działań z nimi związane. Czytelnicy „EkoBałtyku” mogą bliżej zapoznać się z proponowaną na łamach naszego pisma koncepcją rozwoju „zielonych szkół” i agroturystyki. Oczywiście pomysłów i możliwości jest nieskończenie wiele.

Konieczne jest także umieszczenie oceny wpływu na środowisko różnorodnych planowanych działań.

Wdrożenie

W końcu trzeba jasno i precyzyjnie wymienić sposoby wdrożenia strategii Agendy 21. Konieczne jest zawarcie aspektów ekonomicznych, wskazanie priorytetów (nie można zajmować się wszystkim jednocześnie!),

zaznaczanie harmonogramu działań oraz sposobu weryfikacji skuteczności i prawidłowości podjętych działań. Muszą być jasno określone cele, działania oraz ocena tych działań. Inaczej trudno byłoby sprawdzić czy i w jakim stopniu przybliżamy się do urzeczywistnienia wizji. Możliwe jest także korygowanie działań i niwelowanie błędów.

W zasadzie otrzymujemy dokument, który powinien być przykładem sprawnego i skutecznego działania. Opracowywanie lokalnej Agendy 21 to nic innego jak uczenie się planowania, działania i kontrolowania skuteczności i prawidłowości działań. W rezultacie podjętych działań nie tylko nakreślona zostanie (i zrealizowana) strategia ekorozwoju gminy, lecz także mimochodem społeczność lokalna pogłębi, utrwali (lub nawet poczyni pierwsze kroki), nauczy się skutecznie i z sukcesem działać. Tego w naszym społeczeństwie niestety bardzo brakuje.

Plan działań

W toku naszej aktywności stworzyliśmy wizję rozwoju, rozpoznaliśmy nasze lokalne środowisko, dokonaliśmy wielu analiz. Teraz pora opracować plan działania, oczywiście z rozpisaniem na role. Nie po to tworzyliśmy lokalną Agendę 21, aby pozostawała ona planem jedynie na papierze.

Plan działania zawierać powinien listę uzgodnionych działań dla wszystkich „aktorów” - podmiotów uczestniczących w tworzeniu lokalnego planu ekorozwoju i tych, których w te działania chcemy włączyć. Zróbmy listę wszystkich planowanych działań. Dla przejrzystości podzielmy te działania na krótkoterminowe (a więc takie, które zostaną zrealizowane w najbliższym czasie), średniofalowe i długofalowe. Taki plan działania należy wykonać dla całej naszej aktywności oraz dla każdego „aktora” oddzielnie.

Tabela 1. Przykład, plan działania Rady Gminy w Pacanowie

działania	krótko- falowe	średnio- falowe	długo falowe
Opracować plan...		x	
boisko do gry w ...			x
promocja komunikacji rowerowej			x
kampania antyśmieciowa			x
zakupy do szkoły	x		
działanie aaa		x	
działanie bbb	x		
działanie ccc			x

Taką tabelę - plan działania - można uzupełnić rubrykami „odpowiedzialny” oraz „środki do dyspozycji”. Łatwiej będzie realizować plan działania, jeśli będzie wiadomo, kto jest odpowiedzialny za zrealizowanie danego punktu.

Należy dążyć do stworzenia takich planów działania dla organizacji pozarządowych, spółdzielni mieszkaniowych, prywatnych i państwowych przedsiębiorstw, instytucji publicznych, rad gminnych, administracji szkół,

Kościół itd., jednym słowem wszystkich możliwych uczestników życia lokalnego. Plan lokalnej Agendy 21, wizję lepszej przyszłości, tworzyliśmy dla całej lokalnej społeczności. Do sukcesu niezbędne jest zaangażowanie całej społeczności lokalnej, zarówno w tworzenie tej wizji (istotne dla powszechnego zaakceptowania wizji), jak i w realizację i urzeczywistnianie.

Monitoring

Samo opracowanie wizji i planu działania nie wystarczy. Niezwykle ważne jest nadzorowanie, kontrolowanie czy i jak realizowane są zaplanowane działania, zarówno krótkofalowe, średniofalowe, jak i długofalowe. Plan nie jest celem samym w sobie. Celem jest osiągnięcie wizji. Dlatego też może się okazać, że modyfikowanie i zmienianie naszego planu działania są konieczne. Wszak nie wszystko mogliśmy doskonale przewidzieć. Ponadto mogą zmieniać się okoliczności zarówno w samym środowisku przyrodniczym, jak i w społeczności lokalnej (może wzrastać na przykład zainteresowanie ekorozwojem lub też maleć).

Przeszkodą w pełnej realizacji bywa także „stomiany zapal”. Dlatego też inicjatorzy i liderzy lokalnej Agendy 21 powinni swą aktywnością utrzymać bieg wdrażania planu. Najlepiej umieścić w planie także i działania zmierzające do podtrzymania zapalu i utrzymywania motywacji na najwyższym poziomie. Dla utrzymania właściwej motywacji potrzebne jest stałe „spoglądanie” na cel ostateczny, na stworzoną wizję. Trzeba stałe o niej przypominać i odwoływać się do niej. Nie wszystko wszystkim jest wiadome. Ponadto pamięć bywa zawodna. Czy nie groteskowo wygląda

murarz, który w trakcie budowy domu zapomniał, co ma zbudować? Może domek jednorodzinny, może wielopiętrowy dom, może garaż, może sklep? Siłą rozpędu kładzie kolejne cegły, lecz powstająca budowla traci logikę konstrukcji. W końcu może się nawet zawalić. A jeśli nie, to i tak zbudowane coś może być koszmarem lub zupełnie niefunkcjonalne. Nie zapominajmy więc o ciągłym spoglądaniu na nasze plany, na naszą wizję!

Jedną z sensownych możliwości utrzymywania motywacji i sterowania działaniami jest monitorowanie strategii Agendy 21. Wiemy, czego chcemy i widzimy cel ostateczny. Dlatego też łatwo będzie nam sprawdzać, czy do tego celu się przybliżamy. Możemy badać wybrane wskaźniki i sprawdzać, czy zmieniają się w pożądanym kierunku. To tak jak z podróżą, możemy mierzyć odległość od celu i na tej podstawie sprawdzać, czy się przybliżamy. Przy okazji wiemy, ile już przebyliśmy, a ile nam zostało do celu.

Wskaźniki stanu środowiska

Wygodnymi wskaźnikami są cechy środowiska. Przecież nasze działania zmierzają albo do poprawy środowiska, albo do utrzymania środowiska na obecnym, dobrym poziomie. Możemy badać czystość powietrza, czystość wody w rzece, jeziorze, źródłach, stan czystości lasów, liczebność lub obecność różnych gatunków. Możemy także mierzyć liczbę oczyszczalni ścieków, procent (lub ilość) oczyszczanych ścieków, poziom emisji dwutlenku węgla, tlenków siarki, zawartość ozonu w przygruntowych warstwach atmosfery, ilość składowanych śmieci na wysypiskach, ilość śmieci zbieranych w trakcie kampanii „sprzątania świata”, ilość sadzonych drzewek w lasach i parkach, ilość wykorzystywanych surowców wtórnych, ilość opakowań zwrotnych (w porównaniu do bezzwrotnych), ilość zużycia energii elektrycznej, wody, ilość mieszkań w zasięgu hałasu powyżej 65 decybeli, ilość wypadków itd. Kto ma to robić? Możliwości jest bardzo wiele.

Z samej istoty procesu dydaktycznego wynika konieczność zajęć terenowych. Już teraz szkoły badają ilość ozonu w przygruntowych warstwach atmosfery, wskazującego na poziom zanieczyszczeń (kampania ozonowa), badają ilość związków siarki w atmosferze (skala porostowa), czystość wód („Twoja rzeka”) i wiele innych. Szkoły chcą i muszą prowadzić takie badania, po to, żeby zapoznać uczniów z problemami środowiska. Aktywność ta nabierze dodatkowego sensu, jeśli zostanie wykorzystana do monitorowania strategii Agendy 21. Uczniowie będą lepiej edukowani, społeczność lokalna będzie na bieżąco widzieć efekty swoich działań.

Współpraca ze szkołami w zakresie monitoringu pozwoli skierować środki finansowe także do samych szkół. Przy permanentnym niedoinwestowaniu oświaty jest to niezwykle ważne. Edukacja w szkole nabierze bardziej charakteru „przygotowania do realnego życia”, a nie tylko nieuchwytniej abstrakcji. Ponadto w szkołach zlokalizowany jest duży i wykwalifi-

fikowany potencjał intelektualny (nauczyciele) oraz licząca się siła robocza (uczniowie).

Monitoring stanu środowiska powinien być także realizowany poza szkoła. Mogą to robić (i robią!) wyspecjalizowane instytucje, jak i organizacje pozarządowe. Nie należy zapominać tylko o pokazywaniu wyników monitoringu szerokiej opinii publicznej. Wyniki badań, tych przez małe b i duże B, nie mogą „ugrzęznąć” w szufladach biur. Musimy pokazywać, aby utrzymać wysoką motywację. Do tego celu dobre będą wystawy, seminaria, biuletyny, informacje w prasie.

Rejestrowane wyniki należy systematycznie porównywać ze wskaźnikami z okresu początkowego, jak i oczekiwanymi wskaźnikami wynikającymi z naszej wizji.

Wskaźniki warunków społecznych

W strategii Agendy 21 ważne jest nie tylko środowisko, ważny jest także człowiek i jakość życia. Dlatego też konieczne jest monitorowanie różnych wskaźników świadczących o jakości życia naszej społeczności lokalnej. Za ważne należy uznać: stan zdrowia, bezrobocie, stopień wykształcenia (podstawowe, średnie, wyższe), liczbę szkół, liczbę ośrodków zdrowia, lekarzy, szpitali, problem alkoholizmu, narkomanii, przestępczość, bezdomność (liczba bezdomnych i domów noclegowych). Rejestrowane wyniki należy systematycznie porównywać ze wskaźnikami z okresu zapoczątkowania monitorowania, jak i z przewidywanymi wskaźnikami i określonymi celami.

Tabela II. Rejestracja wskaźników, ocz. - wyniki oczekiwane, fakt. - wyniki faktyczne

wskaźnik	krótko- falowe	średnio- falowe	długo- falowe
stan w 1995	ocz. fakt.	ocz. fakt.	ocz. fakt.
zużycie energii			
elektrycznej			
zużycie wody			
% oczyszczonych ścieków			
% wykorzystanych			
surowców wtórnych			
emisja CO ₂			
wypadki drogowe			
wskaźnik alkoholizmu			
wskaźnik bezdomności			
itd.			

I to już koniec?

W kilku artykułach staraliśmy się przybliżyć istotę strategii Agendy 21. Próbowaliśmy w skrócie napisać, jak do tego się zabrać. Niektóre gminy dawno już przystąpiły do opracowywania strategii, inne dopiero zaczną. Wszyscy jednak przez najbliższe lata będziemy uczestniczyli w realizowaniu lokalnych planów ekorozwoju. Jest to nowatorska dla nas praca. Bądźmy więc razem i wspierajmy się nawzajem swoimi doświadczeniami. Piszcie do nas o swoich osiągnięciach, kłopotach. Przedstawcie swoje strategie.

Fundacja ECOBALTIC może zorganizować szkolenia dla zainteresowanych gmin. Zaś na łamach Miesięcznika EkoBałtyku drukować będziemy w przyszłości pomysły na monitoring niektórych wskaźników (czekamy też na Wasze pomysły i doświadczenia).

W dużej części będą to propozycje dla szkół.

A więc nie jest to koniec. Raczej początek wspólnej drogi. Na łamach Miesięcznika EkoBałtyk będziemy się nawzajem motywowali do dalszego wysiłku.